

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ
ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ
ДЖ. ГОЛСУОРСІ “THE FORSYTE SAGA” НІМЕЦЬКОЮ,
УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ**

У статті розглядаються прояви мовної особистості перекладача з огляду на його статеву приналежність при реалізації лексем на позначення інтелектуальної сфери жіночих та чоловічих характерів.

Ключові слова: *гендерлект, жіночі та чоловічі характери, способи перекладу.*

The article under consideration investigates the linguistic manifestation of the gender factor while rendering the lexical means for describing intelligence of female and male characters.

Key words: *genderlect, female and male characters, ways of rendering.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. На сучасному етапі значну роль у розвитку художнього перекладу відіграють гендерні студії, які розглядають когнітивну діяльність людини з іншої перспективи. Поява відмінностей між текстами оригіналу та перекладів вважається результатом омовлення характерологічного профілю мовної особистості, тобто залежить від соціальної статі автора й перекладача, а це визначає появу характерних рис у гендерлекті представників обох сторін процесу [6, с. 16-65].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підхід до категорії “гендер” як важливого складника ідіолекту автора, який має враховуватися в процесі перекладу, не отримав достатнього висвітлення у вітчизняних дослідженнях. Найвні результати представлені передусім у роботах зарубіжних науковців (Р. Аройа, Б. Карубі, У. Ніссен, О. Бурукіна, Т. Казакова, В. Красильнікова, А. Сбітнев, В. Траїліна, Т. Фесенко та ін.). Серед представників національних шкіл теоретичними та практичними аспектами прояву гендеру у перекладі цікавилися Т. Кияк, А. Науменко, О. Огуй, С. Засекін, Т. Корольова, Т. Некряч, О. Сизова, Ю. Олексійчук.

У зв'язку з розвитком гендерного напрямку дуже актуальним стає реконструкція концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК у межах конкретного твору та аналіз методів, використаних для їхнього відтворення іншою мовою. На думку дослідників, носій будь-якої мови сприймає людину та її образ у трьох ракурсах: 1) як біологічне створіння з певними фізичними та фізіологічними характеристиками, тобто природні якості; 2) як члена соціуму; 3) за сферами психічної діяльності та емотивних оцінок (особливостями характеру та поведінки) [2, с. 111 – 112]. У межах останнього складника розрізняють тематичну групу “Інтелектуальні якості людини”.

Об'єктом дослідження є тематична група “Інтелектуальні якості людини”, використана для репрезентації концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК в оригіналі і перекладах роману Дж. Голсуорсі “The Forsyte Saga”, **предметом** – своєрідність відтворення мовних одиниць, що належать до цієї групи.

Наукові результати. У європейських культурах спостерігається неоднозначне сприйняття інтелектуальних якостей жінок, які, з одного боку, вважаються істотами з незрілим, неглибоким розумом та маргінальними членами суспільства, що протиставляються чоловікам, а з іншого, допускається наявність у них здорового глузду

[1, с. 10; 7, с. 182 – 183; 8, с. 63 – 65; 11, с. 128 – 131]. У романі Дж. Голсуорсі спільними для репрезентації інтелектуальної сфери концептів ЖІНКА й ЧОЛОВІК є *idiot, fool (foolish), naïve, sound, clever* та *instinct (instinctive)*.

Образи жінок в оригіналі та перекладах створено за допомогою наступних мовних одиниць:

– нерозумність:

1) відсутність здорового глузду чи розумових здібностей, повільність сприйняття: *idiot – schwachsinnig – нерозумно – дурочка; fool, foolish – töricht – вчинити дурницю – наделать ошибок; cranky – verdreht – навіжена – сумасбродка;*

2) відсутність досвіду, знань, непоінформованість: *naïve – naiv – наївна – наивная;*

3) легковажність: *in lighter moments – in fröhlicheren Augenblicken – в легкодумніші хвилини – в более легкомысленные минуты;* додатково у Ю. Шльосер – *flott;*

– наявність інтелекту:

1) гострота розуму, винахідливість: (*clever – klug – молодець, розумна – умная; smart –* відсутній семантичний еквівалент у перекладах німецькою, українською та російською мовами; *dab – Fuchs – проноза – дока; humbug – Schaumschlägerin – шельма –* відсутній семантичний еквівалент у перекладі російською мовою; *instinct – mit dem echten Instinkt ihrer Klasse – практичний інстинкт роду – с безошибочным инстинктом;* додатково у О. Тереха – *кмітлива;*

2) здоровий глузд: (*shrewdly – scharfsinnig –* відсутній семантичний еквівалент у перекладі українською мовою – *понимала; sound – solid – здоровий глузд – трезвость; to have (much, good) sense, sound common sense – zuviel Vernunft haben, zuviel Einsicht haben, nüchterne Vernunft – досить здорового глузду, добре розуміє, здоровий глузд – толковая, здравый смысл.*

Додатково перекладачі використовують семи:

1) елегантність у О. Тереха та Н. Волжиної: *She was so smart, and they told him she made a pretty little pot of pin-money by her songs; he called it very clever of her* [9, с. 138]. – *Sie war so flott (розм.), und es hieß, sie verdiente sich eine hübsche, kleine Stange Taschengeld mit ihren Liedern; er fand das sehr klug von ihr* [10, с. 199 – 200]. – *Вона була дуже елегантна і, як говорили, заробляла своїми романсами чималі гроші на дрібні витрати; Свізін казав, що вона молодець (розм.)* [5, с. 156]. – *Она была очень элегантна и, по слухам, зарабатывала своими романсами приличные деньги на мелкие расходы; Суизин называл её толковой (розм.) девушкой* [3, с. 82];

2) балакучість (*трещотка*) у Н. Волжиної: *And there is no doubt that she was what old Jolyon called her “a ‘dab’ at that” he went further, he called her “a humbug”* [9, с. 176] – *Und ohne Zweifel war sie ein Fuchs, wie es der alte Jolyon ausdrückte, er ging noch weiter und nannte sie Schaumschlägerin* [10, с. 254]. – *Певна річ, старий Джолюон цілком заслужено назвав її “пронозою” – він пішов навіть далі й прозвав її “шельмою”* [5, с. 199]. – *Не может быть никакого сомнения, что миссис Бейнз была тем, чем считал её старый Джолюон, – докой по этой части; правда, он шёл дальше и называл её “трещоткой”* [3, с. 115].

Образи чоловіків створюються такими семантичними ознаками:

– нерозумність:

1) відсутність здорового глузду чи розумових здібностей, повільність сприйняття: *idiot – geborener Idiot – дурень, заплішений дурень – идиот, форменный идиот; fool – dummt, Dumtkopf – дурний, дурень – глупый, неотесанный дурак;* у перекладі Н. Волжиної вжито мовну одиницю *простой* (разг. *Глуповатый, недалекий*);

2) відсутність досвіду, знань, непоінформованість: *naïve – naiv – простодушний –* відсутній семантичний відповідник у перекладі російською мовою; додатково у Н. Волжиної використано *не имеет ни малейшего представления;*

– наявність інтелекту:

1) гострота розуму, винахідливість: *clever – klug, intelligent – здібний, розумний – неглупый; practical man, impractical chap – praktisch denkender Mensch, unpraktischer Kerl – практичний англієць, непрактичний молодик – практичный англичанин;*

2) здоровий глузд: *sane man, instinctive sanity – Vernünftig, instinktive Vernunft – здоровий глузд, міцний здоровий глузд – здравый смысл; reason – Vernunft – розважливість – здравый смысл; extremely sound man – außerordentlich vernünftiger Mann – надзвичайно розважливий – исключительно здравомыслящий мужчина.* Також у О. Тереха – *тямуций*, а у Н. Волжиної – *толковый*.

У перекладі Н. Волжиної для реалізації інтелектуальної сфери концепту ЧОЛОВІК додано сему *обдарованість (талантливый)*: *Since the dinner at Swithin's he had made enquiries, the result of which had been meagre, but encouraging: – One of the new school. – Clever? – As clever as you like... a bit... a bit up in the air!* [9, с. 48]. – *Seit dem Essen bei Swithin hatte er Erkundigungen eingezogen, deren Ergebnis mager, aber ermutigend gewesen war: – Einer von der neuen Schule. – Klug? – So klug, wie Sie wollen – ein bißchen – hochfliegend* [10, с. 73]. – *Після обіду у Свізіна він розпитав людей, і хоч наслідки тих запитів були мізерні, але втішні: “Належить до нової школи” – “Здібний?” – “Авжеж, здібний, однак трохи... трохи витає у хмарах!”* [5, с. 55]. – *После обеда у Суизина он навёл справки, в результате которых получил скудные, но вместе с тем утешительные сведения: “архитектор новой школы”. – Талантливый? – Безусловно талантливый, только немножко... немножко витают в облаках!* [3, с. 30].

Аналіз мовних одиниць, використаних для репрезентації інтелектуальних якостей на позначення концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК у перекладах роману Дж. Голсуорсі “The Forsyte Saga”, виконаних особами обох статей, дозволяє зробити такі висновки:

1. Для створення враження браку інтелекту у чоловіків Н. Волжина поширює ряди “Відсутність здорового глузду чи розумових здібностей, повільність сприйняття” (*простой*) та “Відсутність досвіду, знань, непоінформованість” (*не имеет ни малейшего представления*).

2. Для позначення нерозумності представників обох статей у творі цікавою видається тенденція до м’якшого, толерантнішого зображення жіночої нерозумності порівняно з чоловічою при відтворенні однакових мовних одиниць, що підтверджує валідність стереотипів щодо браку інтелектуальних якостей у жінок у досліджуваних лінгвокультурах. Порівняємо реалізацію одиниці *fool (foolish)*:

а) жіночий образ: *If Irene had no money she would not be so foolish as to do anything wrong; for they said... they said... she had been asking for a separate room; but, of course, Soames had not....* [9, с. 12] – *Wenn Irene Kein Geld hätte, würde sie nicht so törricht sein, etwas Unrechtes zu tun; denn es hieß – es hieß, sie habe getrennte Zimmer verlangt, aber natürlich hatte Soames nicht* [10, с. 22] – *Не маючи своїх грошей, Айріні шануватиметься і не посміє вчинити якої дурниці* [5, с. 15] – *Она поняла мысль брата. Если у Ирэн нет своих средств, значит она не наделает ошибок; потому что ходили слухи... ходили слухи, будто она просит отдельную комнату, но Сомс, конечно, не...* [3, с. 6];

б) чоловічий образ: *I'm not lame, I'm not loathsome, I'm not a boor, I'm not a fool* [9, с. 385] – *Ich bin kein Tölpel, ich bin kein Dummkopf* (уживання лайливих одиниць для підсилення) [10, с. 571] – *Я не каліка, не бридкий, не мужлан, не дурень (знев.)* [5, с. 453] – *Я не калека, не урод, не неотёсанный дурак (розм.), не сумасшедший* [4, с. 68].

3. У процесі реалізації мовних одиниць на позначення наявності інтелектуальних якостей у перекладах Дж. Голсуорсі “The Forsyte Saga” додано окремі семантичні ознаки: у О. Тереха та Н. Волжиної “Елегантність” (*элегантна, элегантная*); у Н. Волжиної – “Балакучість” (*трещотка*) для жіночих образів та “Талановитість” (*талантливый*) для створення чоловічих. Відтворення концептуальної ознаки “Гострота розуму, винахідливість” відбувається через підтвердження валідності стереотипу про те, що жінкам властивий скоріше здоровий глузд, аніж інтелект, та негативне ставлення до виявів останнього. Для змалювання молоді дівчини, яка дотримувалася правил

пристойності клану Форсайтів, ужито мовні одиниці з позитивною конотацією: *clever* – *klug* – **молодець** (розм.), *розумна* – *умная*; *smart* – відсутній семантичний еквівалент у перекладах німецькою, українською та російською мовами: 1) *Roger, who liked having a clever daughter well enough* [9, с. 139]. – *Roger, der froh genug war, eine kluge Tochter zu haben* [10, с. 201]. – *Роджер, який дуже пишався своєю розумною дочкою* [5, с. 157]. – *Роджер, очень довольный своей умной дочкой* [3, с. 91]; 2) *he called it very clever of her* [9, с. 138]. – *...er fand das sehr klug von ihr* [10, с. 200]. – *Свізін казав, що вона молодець* [5, с. 156]. – *Сузін называл её толковой девушкой* [3, с. 82].

В інших випадках наявність інтелекту жінки представлено конотативно забарвленими лексемами: *dab* – **Fuchs** (перен. знев.) – **проноза** (розм., знев.) – **дока** (розм.); *humbug* – **Schaumschlägerin** (розм.) – **шельма** (розм., знев.) – відсутній семантичний еквівалент у перекладі російською мовою.

Перспективою подальших розвідок є дослідження своєрідності відтворення кластера “Емотивні характеристики” при реалізації фемінних і маскулінних жіночих та чоловічих образів у перекладах роману Дж. Голсуорсі “The Forsyte Saga”.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко О. С. Концепти “чоловік” і “жінка” в українській та англійській мовних картинах світу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне та типологічне мовознавство” / О. С. Бондаренко. – Донецьк, 2005. – 19 с.
2. Великих О. Ю. Инвентарь семантического поля “Female” / О. Ю. Великих // Концептуальная картина мира и интерпретативное поле текста с позиции лингвистики, журналистики и коммуникативистики: Сб. материалов Всерос. науч.-практ. конф., 20-23 июня 1999г. / А.А Стриженко (ред); Алтайский гос. технический ун-т им. И.И. Ползунова. – Барнаул: Издательство АлтГТУ, 2000. – С. 110 – 117.
3. Голсуорси Дж. Сага о Форсайтах. Собственник; [пер. с англ. Н. Волжиной] / Джон Голсуорси. – Режим доступа: Библиотека Альдебаран: <http://lib.aldebaran.ru>.
4. Голсуорси Дж. Сага о Форсайтах. В петле; [пер. с англ. М. Богословской-Бобровой] / Джон Голсуорси. – Режим доступа: Библиотека Альдебаран: <http://lib.aldebaran.ru>.
5. Голсуорси Дж. Сага про Форсайтів: трилогія; [пер. з англ. О.Тереха] / Джон Голсуорсі. – К.: Вища школа, 1982. – 880 с.
6. Засекін С. В. Психолінгвістичні аспекти перекладу: навчальний посібник / Сергій Васильович Засекін. – Луцьк: ВІЕМ, 2006. – 144 с.
7. Малишевская Д. Базовые концепты культуры в свете гендерного подхода (на примере оппозиции “Мужчина / Женщина”) / Д. Малишевская // Фразеология в контексте культуры / Под редакцией В. Н. Телия – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 180 – 186.
8. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі / Алла Петрівна Мартинюк // Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х.: Константа, 2004. – 292 с.
9. Galsworthy J. The Forsyte Saga / John Galsworthy. – New York: OUP USA, 1999. – 912 p.
10. Galsworthy J. The Forsyte Saga: Roman / John Galsworthy // [übers. aus dem Englischen v. J. Schlösser]. – München: Piper Verlag, 2004. – 1112 S.
11. Mentalität. Konzept. Gender / Hrsg. von E.A. Pimenov; M.V. Pimenova. – Landau: Verlag Empirische Pädagogik, 2000. – Bd. 7. – 350 S. (Reihe “Ethnohermeneutik und Ethnorhetorik”).